

Петро Пиріг, Юрій Конопля

●

ПРО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ОСТЕРЩИНИ 1920-1921 рр.*

У статті на основі використання неопублікованих архівних матеріалів висвітлюються суттєві моменти аграрних перетворень, промислового і ремісничого розвитку Остерщини в 1920-1921 рр.

Ключові слова: Остерський повіт, волость, земля, землеробство, селяни, козаки, ремесла, промисли, шкіряний завод, млинарство.

Під час революційних подій 1917-1921 рр. в Україні з блискавичною швидкістю здійснювались аграрні перетворення. Хоч ця проблема неодноразово розглядалася в історичній літературі [1], проте й надалі вона вимагає дослідження. Це стосується передусім її регіонального аспекту з притаманними йому загальними рисами й особливостями. Яскраво виражений характер останні мали на Чернігівщині.

Станом на 1920 р. Чернігівська губернія при загальній площі 37348 км² поділялася на 11 повітів, одним із яких був Остерський. До складу останнього входили Остерська, Броварська, Гоголівська, Вовчківська, Жукинська, Моровська, Нікольсько-Слобідська, Семиполківська, Сорокошицька волості [2].

На Остерщині землеробство було головним заняттям населення Вовчківської, Семиполківської, Броварської, Сорокошицької, Жукинської, Гоголівської, Моровської волостей.

У першій половині грудня 1919 р. радянська влада остаточно була встановлена в межах усієї Чернігівської губернії.

У зверненні Остерського повітового революційного комітету до волосних ревкомів від 8 грудня цього року зазначалося наступне: «Деникин отступает по всему фронту. Скоро он будет прогнан со всей Украины ... Деникин разбит навсегда. Сейчас нам нужно заняться усиленной работой по восстановлению советского строя и разрушенного хозяйства» [3].

Одним із першочергових завдань було вирішення земельного питання.

Як і загалом у губернії, земельний фонд Остерського повіту перейшов новій владі переважно у вигляді поміщицьких земель, які були конфісковані й підлягали перерозподілу.

Варто зазначити, що значна частина маєтностей постраждала під час військових дій або ж була пограбована. На Остерщині, як повідомляв у своєму звіті повітовий революційний комітет, «совхозы, сады, молочные фермы, прокатные пункты были разгромлены, а те, что остались, приведены полностью в непригодность» [4].

У Жукинській волості, як зазначалось у протоколі I волосного з'їзду Рад робітничих і селянських депутатів (4 січня 1920 р.), «по всем поселениям ... существовало общинное землепользование, по форме своей приближающееся к социалистическому, и что вряд ли по волости найдется поселение, в котором земля не была бы подравнена летом с. г. согласно социалистическому строю, съезд постановляет утвердить такое подравнение, а где оно не сделано – сделать, причем площадь землевладения трудящихся увеличит за счет излишков у кулаков и духовенства (помещиков по волости нет)» [5].

* Статтю підготовлено за благодійної підтримки юридичної компанії «ЮРКОН» (м. Чернігів).

© Пиріг Петро Володимирович – доктор історичних наук, професор.

© Конопля Юрій Михайлович – краєзнавець.

У системі землекористування відбулися корінні зміни. Земля повсюдно переходила до рук нових власників. Вона розподілялася між селянами, надавалася радгоспам, державним установам та організаціям, промисловим підприємствам [6].

У селі Карпилівці Моровської волості, за даними 1920 р., вона була розподілена наступним чином.

Таблиця 1 [7]

Назва угідь	Товариство колишніх державних селян	Товариство козаків
Озиме й ярове	1200 десятин	600 десятин
Пар	Неподільний	неподільний
Садиби	200 десятин	40 десятин
Рілля	1000 десятин	600 десятин
Сінокоси	600 десятин	80 десятин
Вигони	60 десятин	20 десятин

У Виповзові земельні угіддя, надані колишнім державним селянам і козакам, виглядали наступним чином.

Таблиця 2 [8]

Назва полів	Десятин	На скільки душ поділено	На одну душу	Наявність фондової землі	
				Обробляється	Пустує
Озиме	397	-	0,25	-	150
Ярове	300	-	-	-	-
Пар	-	-	-	-	-
Садиби	67	-	-	-	-
Рілля	697	-	-	-	-
Сінокоси	885	-	-	-	-
Вигони	50	-	-	-	-

Скільки землі належало тут товариству селян і товариству козаків окремо, встановити неможливо за тією причиною, що в результаті розподілу частину її відібрали від тих й інших і передали малоземельним селянам і козакам.

Сінокіс (панський і селянський) між селянами і козаками розподілявся порівну на кожну живу душу в такому співвідношенні: селянські луки – 1 десятина на 3 души, панські – 1 десятина на 5 душ.

Земля села неоднорідна за своєю родючістю. Було два види ґрунтів: чорноземи і піщані. Чорноземи всі без винятку підлягали обробці, а піщана смуга оброблялася не вся, частина її пустувала і входила до фондової землі, яку могли отримати малоземельні й безземельні люди [9].

Слід зазначити, що ця категорія селян наділялася землею в першу чергу.

В інструкції Всеукраїнського революційного комітету від 5 лютого 1920 р. з цього приводу зазначалося наступне: «В первую очередь земля предоставляется местному безземельному и малоземельному земледельческому населению и местным сельскохозяйственным рабочим» [10].

Згідно з новим Законом «Про землю» від 5 лютого 1920 р., в користування цих осіб переходили створені в 1919 р. радгоспи, крім показових господарств. Однак проблема землезабезпеченості не була вирішена остаточно, хоча губземвідділ доповідав наприкінці 1920 р. про відсутність категорії безземельних селян, на практиці це виглядало по-іншому. Категорія безземельних і малоземельних зберігалась і мала помітну питому вагу. Даними про її чисельність в Остерському повіті ми наразі не оперуємо. А от у сусідньому Козелецькому повіті на 1 лютого 1921 р. було 3377 безземельних і 12263 малоземельних сімей; середняцьких нараховувалося 6309. Схожа ситуація спостерігалась і в інших повітах [11].

Роботу з перерозподілу земель на Чернігівщині здійснював створений при Чернігівському губернському революційному комітеті губернський земельний відділ. Останній розпочав свою діяльність з 20 листопада 1919 р. На початку 1920 р. його очолював П. Грищенко, а згодом – С. Данилов, М. Алесенко, Р. Щуковський [12].

У селах Чернігівщини створювалися сільські земельні комісії (на території Полтавської й Харківської губерній діяли волосні земельні комісії) [13].

В процесі перерозподілу земельного фонду допускалося чимало помилок і зловживань, насамперед на місцевому рівні. Преса і звіти волосних і повітових земельних відділів часто були наповнені відомостями про незадовільний стан роботи сільських земельних комісій, що спостерігалось і в Остерському повіті [14].

Про істотні недоліки в проведенні аграрної реформи в останньому йшлося на повітовому з'їзді Комітету незаможних селян, що проходив у жовтні 1920 р. Зокрема, зазначалося, що заможні селяни користувалися землею без обмежень, а біднота обробляла її на умовах половинщини. Дуже важко було збалансувати інтереси різних верств сільського населення. Деякі селяни прагнули забезпечення повної рівності в питанні наділення землею. Однак слід зазначити, що зрівняльний принцип не став основною формою розподілу землі. Це було характерно й для Остерського повіту. Із 160 його населених пунктів зрівняльний розподіл було здійснено лише в одному селі. Зустрічалися селяни, які взагалі намагались уникнути земельної реформи [15].

Для виявлення й запобігання недоліків у процесі розподілу землі інструкторами із землевлаштування, штат яких було створено при Наркомземі України, проводилися спеціальні ревізії, на основі яких останній зобов'язував губземвідділи «принять самые решительные меры к устранению всех обнаруженных ревизией недочетов» [16].

У цілому в 1920 р. українські селяни отримали 12154000 десятин – 83,5% конфіскованої площі [17].

На Лівобережжі картина виглядала наступним чином.

Таблиця 3 [18]

Губернії	Конфісковані землі (в десятинах)		Розподілені землі (в десятинах)		
	Поміщицькі	Куркульські	Селянським господарствам		Державним закладам
			Одно- осібним	Колектив- ним	
Полтавська	850237,2	442872,3	1250776	1270	41073
Харківська	582915	дані відсутні	дані відсутні	8436	50589
Чернігівська	262972	350900	531404	2550	29019
Разом	1696124,2			12256	120681

На Чернігівщині (у т. ч. і в Остерському повіті) селянам надали понад 95% конфіскованих земель [19].

У той час, як кожна волость губернії у процесі земельного розподілу, як правило, «удовлетворялась своей землей, и удовлетворение одной волости землей другой не практиковалось», на Остерщині бажаним надавалася можливість «получить землю вне своего села, на стороне, разумея под этим переселение на свободные земли, если такая где окажется» [20]. Такої землі в повіті було багато, але вона була малородючою.

Кінець передільчому процесу поклав V Всеукраїнський з'їзд рад, що відбувся в лютому-березні 1921 р. За кожним сільським господарством і сільською громадою землі були закріплені терміном на 9 років.

Як засвідчувалось у повідомленні про допомогу трудовому селянству Чернігівської губернії під час «Місяця селянина» 7-9 листопада 1920 р., майже вся земля в губернії була засіяна. На Остерщині «вся озимая площадь уезда обсеменена пол-

ністю. Предполагаемый до крестмесяца («Місяця селянина». – Авт.) недосев в 140 десятин обсеменен общественным путем» [21].

Крім пшениці й жита (озимих і ярих), вирощували ячмінь, овес, просо, гречку, льон, коноплю, картоплю тощо [22].

Оперуємо певними даними про кількість посівного матеріалу, що витрачали в с. Карпилівці з розрахунку на одну казенну десятину: озимого жита, ярого жита, ячменю, гречки й коноплі – по 8 пудів, проса й льону – по 1 пуду [23].

З метою підвищення родючості землю удобрявали. Основним добривом був гній. В с. Лутаві, наприклад, його вносили 125 возів, а окремі домогосподарі с. Виповзова – 300 возів на десятину [24].

Важливе місце в системі соціально-економічних відносин Остерщини, як і загалом Чернігівщини та всього Лівобережжя, було промислове виробництво, що базувалося на певних видах промислів. Провідні позиції в ньому займало млинарство, відоме на території Чернігівщини (як і Київщини, Волині та Галичини) ще з давньоруських часів [25].

Млини були вітряні, водяні й лодейні. У досліджуваний час на Остерщині функціонували переважно вітряки. Найбільше їх було в с. Карпилівці.

Таблица 4 [26]

Кількість млинів с. Карпилівки (1920 р.)

№ п/п	Власник	Головна продукція	Чисельність працівників	Рід двигуна	Кількість двигунів
1.	Бруй Д.В.	Борошно	1	Вітряний	1
2.	Вербовой П.В.	Борошно	1	Вітряний	1
3.	Вербовой С.П.	Борошно	1	Вітряний	1
4.	Гузька П.І.	Борошно	1	Вітряний	1
5.	Жеведь А.В.	Борошно	1	Вітряний	1
6.	Зенченко К.М.	Борошно	1	Вітряний	1
7.	Льченко В.Г.	Борошно	1	Вітряний	1
8.	Каленько М.Т.	Борошно	1	Вітряний	1
9.	Коваленко Ю.І.	Борошно	1	Вітряний	1
10.	Кузьомченко Т.Ф.	Борошно	1	Вітряний	1
11.	Любенко А.Г.	Борошно	1	Вітряний	1
12.	Овсяник П.І.	Борошно	1	Вітряний	1
13.	Приходіон А.В.	Борошно	1	Вітряний	1
14.	Сулим А.Х.	Борошно	1	Вітряний	1
15.	Сулим В.А.	Борошно	1	Вітряний	1
16.	Сулим І.Д.	Борошно	1	Вітряний	1
17.	Сулим Т.Г. (співвласник – Сулим В.І.)	Борошно	1	Вітряний	1
18.	Сулим Х.С.	Борошно	1	Вітряний	1
19.	Титок А.Г.	Борошно	1	Вітряний	1
20.	Титок Л.Я.	Борошно	1	Вітряний	1
21.	Титок М.О.	Борошно	1	Вітряний	1
22.	Титок П.С.	Борошно	1	Вітряний	1
23.	Титок С.І.	Борошно	1	Вітряний	1
24.	Троян Г.Ю.	Борошно	1	Вітряний	1
25.	Якименко К.К.	Борошно	1	Вітряний	1

В інших населених пунктах Остерщини з розвиненим млинарством картина виглядала наступним чином.

Таблиця 5 [27]

Назва населеного пункту	Кількість млинів	Чисельність робітників	На якій основі працювало підприємство (постійно чи тимчасово)
Євминка	24	59	постійно
Булахів	17	17	постійно
Бобруйки	15	21	постійно
Бондарі	16	Невідомо	постійно
Максим	16	23	постійно
Сокирин	14	15	постійно
Ст. Короп'є	13	14	постійно
Соколівка	11	20	постійно
Валевичі	10	18	постійно
Моровськ	12	32	постійно
Лугава	13	15	постійно
Гнилуша	6	невідомо	постійно

Водяні млини зустрічалися нечасто. Вони працювали сезонно. В Євминці, наприклад, їх нараховувалося сім (на них було задіяно 25 чол.); у Моровську – шість (8 чол.); у Ст. Короп'ї – два; у Максимі – один. У Лугаві діяв кінний млин [28].

Як правило, на млинах мололи борошно. У Моровську функціонувало комбіноване підприємство – млин-круподерка-маслобійня. На ньому було задіяно 4 чол., працювало воно на кінній силі [29].

Борошномельний промисел в основному був справою рук чоловічої статі. Жінки працювали на млинах дуже рідко, як це спостерігалось, наприклад, у Моровську й Максимі. Діти до 18 років (чоловічої статі) були задіяні тут частіше, що мало місце, наприклад, у Максимі, Ст. Короп'ї, Моровську тощо. Як правило, вони допомагали батькам.

До поширених промислових закладів належали круподерки (просорюшки) (наприклад, у Гнилуші їх нараховувалося сім), а також маслобійки (олійниці). У с. Карпилівці їх власниками були С. Титок і Ф. Музика [30]. Ці заклади були ручними і працювали на постійній основі.

За давніми традиціями на Остерщині розвивався шкіряний промисел. Значне поширення він мав, зокрема, в с. Літках, де «на всю околицність ведеться виробництво шкіри» [31].

У м. Острі працювало кілька шкіряних заводів. Найбільшим серед них був завод Райсоюзу (завідувач – Петро Омелянович Пташевський). Згідно з архівними матеріалами, інвентар його (за даними на 1921 р.) виглядав таким чином.

Опис інвентаря шкіряного заводу Остерського Райсоюзу:

1. корерізка/машина – 1 шт.;
2. пас хромовий шкіряний – 1 шт.;
3. ключ машинний чавунний – 1 шт.;
4. маслянка – 1 шт.;
5. великі залізні котли – 2 шт.;
6. парні сани чорного кольору – 1 шт.;
7. старі сани – 2 шт.;
8. хомути – 3 шт.;
9. вуздечки – 3 шт.;
10. віжки – 1 шт.;
11. сідла – 2 шт.;
12. шлеї – 2 шт.;
13. дуги – 2 шт.;
14. черезсідельник – 1 шт.;
15. повозка на залізному ходу – 1 шт.;
16. приводи кінські – 2 шт.;

17. дуби – 17 шт.;
18. полотно для вкривання шкір – 1 шт.;
19. лопати залізні – 6 шт.;
20. ножі для корерізки – 6 шт.;
21. цифри для клейм шкір – 10 шт.;
22. печатка сталева – 1 шт.;
23. молоток – 1 шт.;
24. бочонки – 4 шт.;
25. лівер – 1 шт.;
26. бак залізний для дьогтю – 1 шт.;
27. вила залізні з трьома зубцями – 1 шт.;
28. вила залізні з чотирма зубцями – 1 шт.;
29. мішки для кори – 30 шт.;
30. ваги десятинні – 1 шт.;
31. гирі (1 пуд, 20 фунтів, 10 фунтів, 5 фунтів, 3 фунти, 1 фунт) – по 1 шт.;
32. відра залізні – 9 шт.;
33. котел мідний великий – 1 шт.;
34. котелки чавунні – 2 шт.;
35. вальцювальна машина – 1 шт.;
36. столи великі обробні – 3 шт.;
37. кухонний – 1 шт.;
38. канцелярський – 1 шт.;
39. стілець віденський – 1 шт.;
40. годинник настінний – 1 шт.;
41. точило – 1 шт.;
42. відрізки дерев'яні – 2 шт.;
43. сокира – 1 шт.;
44. тачка – 1 шт.;
45. шухляда – 1 шт.;
46. колоди для стругання шкір – 2 шт.;
47. замки висячі – 9 шт.;
48. кінь «Меренг» гнідий 11 років – 1;
49. сірий 9 років – 1;
50. лисий 12 років – 1;
51. чавунні печі – 2 шт.;
52. залізна піч – 1 шт.;
53. струг для шкір – 1 шт.;
54. гладилка – 1 шт.;
55. розкатки пробкові – 2 шт.;
56. розкатка гумова – 1 шт.;
57. бруси для точіння інструментів – 2 шт.;
58. ролик – 1 шт.;
59. табуретки – 7 шт.;
60. рахівниця конторська – 1 шт.;
61. банка для олеонафту – 1 шт.;
62. колодки для шкір – 7 шт.;
63. козел для шкір – 1 шт.;
64. коси – 6 шт.;
65. тупики – 3 шт.;
66. гачки для вилонювання шкір – 2 шт.;
67. щипці для шкір – 3 шт.;
68. чани – 11 шт. [32].

Технічний стан підприємства забезпечував функціонування його на належному рівні. На заводі працювало вісім робітників. Щомісяця на ньому обробляли 150 шкір [33].

Завод Стефана Семеновича Поповиченка у вересні 1921 р. мав «8 чанов, из них 5 больших и 3 малых ... имеется 3 лошади, 1 повозка, 1 кордрилка с конским приводом, два ролика для выкатки кож, кос 2, 1 точило, 2 пары клещей, 2 стола, 4 колоды для выправки кож» [34].

Приміщення цього підприємства було малопродатним для випуску продукції. Однак, незважаючи на це, воно працювало, виконуючи державні замовлення.

З кінця 1920 р. в Острі функціонував також шкіряний завод Янкеля Єсилевича Левіна. «При заводе для его нужд имеется две лошади, 1 повозка с полной упряжью, 1 корорезка с конским приводом, 2 стола, 2 клещей, 1 столик, 1 коса, 2 тупиков, 1 топор, 2 лопаты, 2 пробки для разглаживания кож ... 3 кобылы, 1 большой котел» [35].

За технічними характеристиками завод відповідав своєму призначенню. Продуктивність його становила 150 шкір на місяць [36].

У зазначений час продовжували функціонувати спиртові, цегельні заводи, кузні [37]. Останніх наприкінці 1920 р. в повіті налічувалося 33 [38]. Однак це були малопотужні підприємства.

Населення краю займалося ремеслами. Для кожної волості були характерні свої їх види.

У Нікольсько-Слобідській волості поширеним було плетіння кошиків для продажу (села Вигурівщина, Троєщина, Позняки, Воскресенська Слободка) [39]. Мало місце воно і в Жукинській волості [40].

У с. Вишеньках (Нікольсько-Слобідська волость) було розповсюджене рибальство [41]. А населення Осокорків займалося відхожими промислами [42]. У Вовчківській волості мало поширення бондарство і виготовлення коліс, зокрема в с. Гуті й Борсуковому хуторі [43].

У Хатилівій Гуті й Косачівці (Сорокошицька волость) ремесло було пов'язане з лісовим промислом [44]. Подекуди такий промисел зустрічався також у Моровській волості (раніше він відіграв тут значну роль). Суть його полягала в тому, що населення заготовляло в лісі деревину, вручну розпилювало на дошки й вивозило їх у Полтавську губернію в обмін на зерно (жито, пшеницю, ячмінь, овес). Поступово значення цього промислу занепадало у зв'язку з розвитком державного будівництва [45].

1. Ксензенко Н.И. Революционные аграрные преобразования на Украине (декабрь 1919 – март 1921 гг.). – Харьков: Изд-во при Харьковском государственном университете издательского объединения «Вища школа», 1980.

Лях Р.Д. Розв'язання аграрного питання на Україні (1917 – 1923 рр.). – К.; Донецьк: Видавниче об'єднання «Вища школа», 1975.

Калиниченко В.В. Распределение помещичьих и излишков кулацких земель на Левобережной Украине в 1920 г.//Вопросы истории СССР. – 1979. – Вып. 24. – С. 50-58.

Полоса А.И. Перераспределение земельного фонда в Степной Украине в ходе аграрных преобразований Советской власти (1920-1922)//Проблемы аграрной истории советского общества. – М., 1971.

Хмель И.В. Аграрные преобразования на Украине. 1917-1920 гг. – К., 1990.

Кульчицкий С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928 рр.). – К., 1996.

Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917-1927 рр.). – К., 2000.

Еткіна І. З історії аграрних перетворень на Чернігівщині (кінець 1919 – 1920 рр.)// Сіверянський літопис. – 2005. – №6. – С. 45-50.

2. Державний архів Чернігівської області. – Ф. Р-183. – Оп. 1. – Спр. 115. (Далі: ДАЧО).

3. Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919-1920). Збірник документів і матеріалів. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – С. 352. (Далі: Радянське будівництво...).

4. Ксензенко Н.И. Указ. соч. – С. 46.

5. Радянське будівництво... – С. 356.

6. Лях Р.Д. Вказ. праця. – С. 63.
7. Складено за: ДАЧО. – Ф. Р-942. – Оп. 1. – Спр. 205. – Арк. 31, 32.
8. Складено за: Там само. – Арк. 17.
9. ДАЧО. – Ф. Р-942. – Оп. 1. – Спр. 205. – Арк. 17, 18 (зв.).
10. Див.: Калиниченко В.В. Указ. соч. – С. 54.
11. ДАЧО. – Ф. Р-1786. – Оп. 1. – Спр. 42. – Арк. 24.
12. Еткіна І. Вказ. праця. – С. 47.
13. Див.: Еткіна І. Вказ. праця. – С. 46.
14. Див.: Калиниченко В.В. Указ. соч. – С. 52.
15. ДАЧО. – Ф. Р-505. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 126.
16. Еткіна І. Вказ. праця. – С. 46, 49.
17. Див.: Калиниченко В.В. Указ. соч. – С. 52.
18. Див.: Ксензенко Н.И. Указ. соч. – С. 39.
19. Лях Р.Д. Вказ. праця. – С. 67.
20. Див.: Калиниченко В.В. Указ. соч. – С. 55.
21. Див.: Там само. – С. 56.
22. Див.: Ксензенко Н.И. Указ. соч. – С. 66.
23. Радянське будівництво... – С. 356.
24. Радянське будівництво... – С. 403.
25. ДАЧО. – Ф. Р-942. – Оп. 1. – Спр. 205. – Арк. 31, 32.
26. Там само. – Арк. 32.
27. Там само. – Арк. 17 (зв.), 47 (зв.).
28. Див.: Рыбаков Б.А. Ремесло Древней Руси. – М., 1948. – С. 570.
29. Складено за: ДАЧО. – Ф. Р-942. – Оп. 1. – Спр. – 3739. – 28 арк.
30. Складено за: Там само. – Спр. 4081. – Арк. 7, 11.
31. Там само. – Арк. 7.
32. Там само.
33. Там само. – Спр. 3739. – Арк. 28.
34. Там само. – Ф. Р-593. – Оп. 1. – Спр. 179. – Арк. 46.
35. Там само. – Ф. Р-4609. – Оп. 1. – Спр. 4683. – Арк. 90 (зв.).
36. Там само. – Арк. 89 (зв.).
37. Там само. – Арк. 91 (зв.).
38. Там само. – Арк. 92.
39. Там само.
40. Там само. – Ф. Р-942. – Оп. 1. – Спр. 4081. – Арк. 7 і ін.
41. Радянське будівництво... – С. 403.
42. ДАЧО. – Ф. Р-593. – Оп. 1. – Спр. 179. – Арк. 55.
43. Там само. – Арк. 72.
44. Там само. – Арк. 66 (зв.).
45. Там само. – Арк. 55.
46. Там само. – Арк. 63.
47. Там само. – Арк. 66 (зв.).
48. Там само. – Арк. 77 (зв.).

В статье на основе использования неопубликованных архивных материалов освещаются существенные моменты аграрных преобразований, промышленного и ремесленного развития Остерщины в 1920-1921 гг.

Ключевые слова: Остерский уезд, волость, земля, земледелие, крестьяне, казаки, ремесла, промыслы, кожевенный завод, мельница.

The article highlights the problems of agrarian changes, industrial and craft development of Oster region in 1920-1921.

Key words: Oster region, land, landowner, agriculture, peasants, cossacks, craft, industry, leather factory, mill.